
DOKUMENTUM

A SZERBEK HELYE A KÖZÉP-EURÓPAI KULTÚRÁBAN

ZORAN KONSTANTINOVIC

Fejtegetésemet azzal kezdem, hogy felidézem Paja Jovanović híres festményét népünk több mint háromszáz évvel ezelőtti nagy vándorlásáról, mindekelőtt a belgrádi Nemzeti Múzeumban őrzött kép egy részletét: azt a díszsinóron lógó nagy aranypecséttel ellátott tekercest, amelyet a pátriárka jobb oldalán levő archimandrita tart maga előtt. Már azzal is, hogy ez a részlet pontosan a kép középpontjában van, nyilvánvaló a művész szándéka, hogy kiemelje a jelentőségét, sőt a színek és az alakok bőségének a kompozíciója is olyan, hogy a tekintetnek végül ezen a fehér pergamenen kell megállapodnia, amely szembetűnően kiválik a szerzetesi csuha feketeségéből; a szemléltetett arra készíti, hogy elgondolkozzék ennek az okmánynak a messzemenő következményeiről, azokról a privilégiumokról, amelyeket I. Lipót osztrák császár adományozott III. Arsenije Čarnojević pátriárka közvetítésével a raškai népnek, miután az elfogadta a felhívását, hogy felkelésével segítse a császári sereget, de mivel megfordult a hadiszerencse, a török megtorlás elől el kellett költöznie.

Az 1690. augusztus 21-i keltezésű privilégiumok ugyanis nemcsak arról szóltak, hogy a beköltöző nép a császár közvetlen védelmét élvezzi, hogy szabadon gyakorolhatja a vallását, és évégett elismerik egyházi autonómiáját, hogy nem kell tizedet fizetnie és független marad a magyar feudális uraktól, hanem ugyanakkor elismerik a pátriárka törvénykezési jogát is minden „Graeci ritus Rascianorum” vallású császári alattvaló felett, tehát az autonóm egyházi körzet területén kívül élők felett is, amivel voltaképpen elfogadták a szerb nép – a Habsburg Monarchia egész területén élő raškaiak és rácok, illírek, sklavónok, határőrök, morlások és hasonlók – teljességére, egységére vonatkozó elképzelést. Érdekes megjegyezni, hogy a pátriárka e kibővített hatalmi

joga csak a dokumentum végső változatába került bele, s kizárólag a szerb tárgyalófél állhatatos törekvésének köszönhetően. Mintha már akkor megérezték volna, hogy a vallási egység milyen nagy jelentőségű előfeltétele annak, ami összeköt, s amit majd csak később fog a német idealista filozófia az identitás fogalmaként átformálni a modern értelemben vett nemzeti tudat kialakulásának ösztönzőjévé; az identitás e fogalmát pedig éppen napjainkban hangsúlyozzák a nemzetközi jog egyik lényeges kérdéseként: mi határozza meg a nemzeti identitást, s milyen mértékben kell biztosítani szabad fejlődését? Mi gátolja a szabad fejlődést, s hol a határ azok között a kulturális hatások között, amelyek az identitás önkéntes felcseréléséhez vezetnek, illetve azok között, amelyeket erőszakos asszimilációként éreznek és elítélnék?

Amikor tehát az egyház az átköltözés folyamán meg akarta óvni a pravoszláv vallást mindenféle más egyházzal való egyesítéstől, egyidejűleg magára vállalta a kulturális hagyományok megőrzésének a kötelezettségét is, ugyanis a vallás elválaszthatatlan része a kultúrának és a kulturális fejlődésnek, s ebből következően az identitásnak is. Így szemlélve a festményt, hogyan vonul a pátriárka a népével, papjaival és szerzeteseivel, a harcosokkal, a földművelőkkel és a pásztorokkal együtt új térségek felé, azt is érezzük, hogy ez az esemény egyúttal nagy megpróbáltatás is volt. Edmund Husserl, az eidoszna, a dolgok lényegének a kutatója az európai tudat válságáról és a filozófia helyéről szóló ismert értekezésében arról beszél, hogy Európának, mint minden földrajzi térségnek, megvan a saját lényege, amely azzal tűnik ki, hogy határai szüntelenül változnak. Azon a helyen viszont, ahol 1690 októberében a Kalemegdáni vár alatt átkeltek a Dunán és a Száván, mintha öröktől fogva létezett volna a mély szellemi határvonal, amelyet még a római birodalom felosztásával húztak meg, majd nyolcszáz évvel később a keresztény egyház kettészakadásával még jobban megszilárdult, a későbbiekben pedig az itt kijelölt egészségügyi kordon akadályozta meg az eszmék minden áramlását is egészen a múlt század kezdetéig. Ezért a Jovanović-képen látható népet is a saját szellemi korában kell elképzelnünk, hogyan viszi magával elhagyott szülőföldjéről saját eredeti szláv–bizánci tradícióit, amelyek ugyan a török hódítás következtében patriarchális életformává szűkültek le, s amelyeket a liturgia legegyszerűbb formájában és a néphagyományokban őriztek meg, de amelyen már érződik a török hatás is. A liturgia ebben az esetben a néphagyományok ösztönzőjeként mutatkozik meg oly módon, hogy állandóan felidézik a szentté avatott egykori uralkodóikat, amivel hozzájárulnak a történelmi tudat, s egyúttal a nemzeti identitás megőrzéséhez is.

A nagy vándorlással ez és az ilyen identitás átkerül az európai szellemi és kulturális térségbe, vagyis – helyesebben mondva – Közép-Európába, amelynek éppen akkortájt már kialakultak a határozottabb körvonalai mind politikai,

mind pedig kulturális-szellemi vonatkozásban. Az 1648-i westfáliai békekötés némileg csökkentette a császári hatalmat, mert Németországot számos kisebb államra osztották fel, s ezáltal a Habsburgokat, mint a császári korona akkor már örökletes viselőit is veszteség érte, mert le kellett mondaniuk bizonyos területekről. Ez mindannyiukat arra kényszerítette, hogy hatalmi súlypontjukat azokba az országokba helyezték át, amelyek az örökösödési jog alapján közvetlenül hozzájuk tartoztak, ezek pedig az osztrák tartományok, valamint két királyság: Csehország, valamint Magyarország Horvátországgal; ez utóbbiak az 1526. évi mohácsi csata után kerültek hozzájuk. Másrészt viszont a westfáliai békekötés az ellenreformáció, a katolikus egyház végső győzelmét is jelentette, ennek fő védelmezői pedig éppen a Habsburgok voltak. A dinasztia és az egyház közösen ünnepelte a győzelmet, amelynek szellemi és művészi kifejezése a barokkban nyilvánult meg. Amikor azután 1683-ban Bécs alól visszaverték a törököt, ami azok hatalmi visszaszorításának a kezdetét jelentette, szintén az egyház és a dinasztia közös győzelmét ünnepelte az egész keresztény világ (a bécsi győzelem reminiscenciáját megtaláljuk Njegoš *Hegyek koszorújában* is); a katolikus egyház és a Habsburgok szövetsége a barokk teljes pompájában tükröződik, s ez a szellemi és művészeti irányzat határozza meg az egész térség alapvető légkörét, megteremtve közép-európai jellegét.

A barokk ugyan szintén itáliai eredetű, ahol a mulandóság – vanitas – érzése kezdett felülkerekedni a reneszánsz egyén felszabadult szellemén, s mind gyakoribbak ennek a mulandóságnak a jelképei: a halálfej, a hajba markoló csontváz, a homokóra; az olaszok építik fel az első olyan templomot is – a római Il Gesù – amely stílusával ezt a hangulatot kívánta érzékeltetni. Az olasz barokk azonban rövid ideig tartott, hamarosan felváltotta a manierizmus. Franciaországban sem volt hosszú életű. A francia királyok is megünnepelték a győzelmeket, ők is letörték a nemesség hatalmát, és megteremtették az abszolutizmust, akárcsak a Habsburgok, központul Párizst választották, mint a Habsburgok Bécsét; viszont a francia királyok, a Habsburgoktól eltérően, nem voltak hajlandók megosztani a hatalmat és a dicsőséget az egyházzal, s a francia barokkot emiatt igen gyorsan a klasszicizmus váltotta fel. A közép-európai barokk művelői azonban, olyannyira átítatva az új életörömtől, szűkségét érezték, hogy a mulandóság érzete mögött, ami szerint minden csak látszat, fölfedezzenek valamit, ami nem csupán látszat, azzal a vággyal, hogy megmutassák azt is, ami méltó a létezés öröméhez. Ebből ered a színek pompája és a hangok játékosága. A közép-európai barokk valóban a festészetben és a zenében jut legjobban kifejezésre, míg a francia klasszicizmus leginkább a filozófiában és az irodalomban, a descartes-i logikában és azokban a szigorú szabályokban tükröződik, amelyek alapján Boileau kifejleszti éppen barokkellenes poétikáját, kiemelve a mértékességet, a világosságot és a logi-

kusságot, mintegy irányjelzőként szolgálva Corneille-nek és Racine-nak. A barokk külsejű és szellemű Közép-Európa ily módon mind Olaszországtól, mind Franciaországtól különbözött, de főképp az északiak felfogásától tért el. A barokk élesen elkülönül a protestáns templomok szinte utilitarista stílusától is. Keleten viszont ezt a közép-európai térséget bástyák védik a töröktől.

Ebbe és az ilyen térségbe, ahol Bécs már ragyogó fővárossá fejlődött, s ahol már nem a német császárságról, hanem a hatalmas Habsburgok birodalmáról beszéltek, most szervezeten megérkeznek a szerbek. Ekkor már készen áll az a sok épület, amely meghatározza a térség jellegzetességét, elsősorban az olasz és a spanyol származású szerzetesek által emelt templomok; a legerősebb és legbefolyásosabb rend a jezsuitáké volt, amelyet azért alapítottak, hogy diadalra vigye az ellenreformációt, s teljesen ennek szolgálatában áll a feladat sikeres elvégzése után is. Az olaszországi és spanyolországi szerzetesek által erősödik az olasz és a spanyol hatás is. Az oktatás teljes egészében a jezsuiták kezében van, az építészek és művészek nagy része Olaszországból származik. I. Lipót császár nagy zenekedvelő, s ezért megalapozza, hogy Bécs legyen a központja mind a pompás opera-, mind a színházi előadásoknak. Az udvar a spanyol etikett szerint él, s olaszul beszél.

A Habsburg Birodalomba már korábban is számos szerb menekült érkezett. A határőrvidék fő emberi potenciáljává váltak, s a Duna menti központokban telepedtek le. Most viszont a menekültek szervezett tömege érkezett, saját vezető irányításával, s ennek a tömegnek egységes szervezetként is kellett viszonyulnia az új környezethez. Mivel az 1699. évi karlócai békekötés után világossá vált, hogy huzamosabban ezen a területen maradnak, igen gyorsan sikerült kapcsolatot teremteniük azzal az életfelfogással, amely a mulandóság gondolatát is az e világi örömeik élvezetének képességével itatta át. Az egyház sem tudott ellenállni a ragyogó barokk varázsának. A földémes menedékből, amely azt a sátrat váltotta fel, ahol a pátriárka kezdetben, az érkezéskor lakott, az egyházfő 1717-ben Karlócára költözött, a mind pompásabbá váló palotába, s az állami hierarchiában az excellenciás cím is megillette. A püspökök is kastélyokat építettek, s a pravoszláv templomok is barokk stílusban készültek. Az egyes szerb kolostorok országszerte ismertek voltak gazdagságukról. Ezek a templomok a hihetetlenül gyorsan tekintélyessé és vagyonossá váló szerb polgárságban, valamint a szerb nemzetiségű tisztekben találtak támogatókra. Hamarosan nemesi címeket is kaptak. Az ilyen társadalomban megszülettek az első alkotások is, amelyek stílusukban eltértek a bizánci normáktól, s az új környezet hatására új jellegzetességre törekedtek. Az első művészek élén Hristofor Žefarović és Ambrosije Janković állt.

Később, a felvilágosodás korában a szerb etnikum teljesen beilleszkedett ebbe a térségbe. Tudni kell azonban, hogy Közép-Európában még a felvilá-

gosodás is másmilyen volt, mint a többi térségben. Az északiaktól eltérően (ahol a reformáció már annyira vallási, mint amennyire erkölcsi elkötelezettséget is jelentett, az egyén saját lelkiismereti kérdését), a felvilágosodást nem értelmezték olyan mértékben filozófiai kutatásnak (amely Kant kategorikus parancsoló szükségszerűségében, abban a kötelességben, hogy mindenkinek mindig úgy kell cselekednie, mintha az egész emberiség boldogsága függne tőle, az idealizmus legmagasabb fokát éri el), mint inkább utilitarista módon annak szükségességeként, hogy a tudatlan nép felemelkedését segítsék, mert ezzel együtt növekszik a termelés is a Habsburg-országokban, amelyek az állandó háborúk miatt nagy lemaradásban voltak. A rendszeres iskoláztatásba a betelepült szerbeket is bevonták, akik a megszerzett műveltséget azután az anyaországukba is átviszik.

Az *Európa és Szerbia* kérdésre a fentiek alapján, ilyen szemszögből nézve az lehetne a válasz, hogy a szerb nép éppen a XVII. század végén történt nagy átköltözéssel „belenőtt” Európába, mégpedig Közép-Európába, s a festményen látható tekercs is egyfajta megállapodás erről a folyamatról. A szerbek lojálisak lesznek s védelmezik az idegen uralkodót, s ennek ellenében teljes egészében biztosítják nekik az identitásukat. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról sem, hogy ez a megállapodás nem volt problémamentes osztrák szemszögből sem. I. Lipót császár még a szó szoros értelmében az ellenreformáció uralkodója volt, s az osztrák alkotmányjog történetében ez volt az első olyan dokumentum, amelyben egy Habsburg, aki küldetése szerint „Fideli defansor”, a katolikus hitnek mint egyetlen igaz hitnek a védelmezője, személyesen elismeri a területén más vallás létjogosultságát is, méghozzá olyan vallását, amelyet köteles lett volna schismaticusnak tekinteni. Más volt a helyzet a protestánsokkal, akik a westfáliai békekötéskor aláírt nemzetközi megállapodásnak köszönhetően voltak jelen, nem pedig a császár személyes akaratából. Problematikus volt az is, hogy I. Lipót a privilégiumokat adományozva, magyar királyként nagymértékben beavatkozott a magyar feudális urak jogaiba.

Nyomásgyakorlás tehát, hogy megváltoztassák vagy kijátsszák a privilégiumokat, mindenképpen kellett hogy legyen, s tudjuk, hogy volt is egy olyan rendszerben, amelynek pillérei a jezsuiták és a magyar nemesség volt. 1770-ben azonban megszűntek az egyházak egyesítésére irányuló közvetlen próbálkozások, s ilyen vonatkozásban a szerbek identitása nem volt veszélyeztetve. Az ilyen önmagáért való identitás azonban nem valamilyen állandó s változtathatatlan minőség, s inkább az a kérdés vetődik fel, hogy az ilyen identitás fejlődésében megőrződött-e a természetes kontinuitás. Ilyen álláspontról számos dolog, amit múltkutató mai szemmel furcsának találunk, az akkori pillanatban teljesen természetesnek tűnt. Ilyen volt például az egyház kitarító harca

a jotta betű ellen, mert nem volt meg a Cirill–Metód-i hagyományokban. Kétségtelen, hogy identitásunk némileg más volna, ha megmaradt volna néhány régi írásjelünk, hiszen az ortográfia is része az identitásnak. Vagy például annak ellenzése, hogy a népnyelv legyen az irodalmi nyelv. Ezzel kapcsolatban bizonytalan volt az osztrák hatalom is, ugyanis II. József alapvető programja szerint az iskolákban azt a nyelvet kell használni, amely a legközelebb áll a néphez, s ezáltal könnyebben megvalósul a cél: gyorsabban elérhető a műveltség magasabb foka, s leegyszerűsödik az adminisztráció. Amikor azonban az egyház beperelte Vuk Karadžićot, mert népnyelvre fordította le az *Újszöveget*, a hatalomnak bele kellett avatkoznia, hiszen a császár volt „az unión kívüli szerb egyház” védnöke, ezért a bécsi rendőrség és a császári cenzúra főnöke nagy figyelmet fordított erre a vádra, s csak hosszas tanácskozás után született meg a döntés, miszerint senkinek sem volna szabad megtiltani, hogy úgy fordítsa le a *Szentírást*, ahogyan a legjobbnak tartja, s az egyházon múlik, hogy azt a fordítást fogadja el, amelyet a legmegfelelőbbnek nyilvánít.

Tudományos körökben állandó vita folyik arról, hogy vajon Vuk a szerbes egyházi szláv nyelv feletti győzelmével nem szakította-e meg a mi valódi hagyományainkat, identitásunk természetes fejlődését. Ennek ellenére változatlanul fennmaradt a vallásunk, alapvető szerkezetében megőrződött az írásunk, nyelvünk pedig tiszta forrásból gazdagodva, teljes természetes szépségében mutatkozik meg. Népünk elköltözött része által és Bécsen keresztül bekapcsolódtunk Európa és a közép-európai közösség szellemi áramlataiba, hogy az 1848–49-es eseményeket követően politikailag is egyenrangúnak ismerjenek el bennünket. Azért ugyanis, mert a császárt szinte egyedül a szerbek védelmezték és sikeresen megvédték, a Vajdaságot Észak-Bánáttal együtt koronaországi szintre emelte, s ennek nagyhercegévé kiáltotta ki magát. Az elismerés mindössze tizenegy évig volt érvényben, amikor is e státust megvonták, s visszaállították mindent a régi szerint, mintegy előlegként a magyarokkal való kiegyezésre, a császár azonban továbbra is megtartotta a Szerb Vajdaság Nagyhercege címet, és így két évvel ezelőtt az utolsó megkoronázott osztrák császárnőt, magyar, cseh stb. királynőt úgy helyezték a sírboltba, mint a Szerb Vajdaság Nagyhercegnőjét is. A császár gesztusa, hogy megtartotta ezt a titulását is, nem volt ok nélküli. A raškai-illír népnek ezzel elismerték, hogy többé már nem számít menekültnek a császár földjén, hanem jelen van a császár népeinek hierarchiájában, s ettől kezdve jelképesen is úgy lehetett tekinteni, hogy a szerbeket valóban elismerték mint közép-európai népet. A Vajdaság kulturális kisugárzása a Szerb hercegség felé a múlt század közepéig sorsdöntőnek számított, s később is erőteljes volt; végső soron a szerb nép a közép-európai és a balkáni kulturális övezetek közötti helyzetével sajátos szimbiózist kezdett megvalósítani.

Az Osztrák–Magyar Monarchia széthullásával eltűnt annak a kulturális felépítménynek az alapja is, amelyről Matrói László magyar filozófus azt állapítja meg, hogy nem volt teljesen egységes kultúra, de nem volt többé az egyes népek kulturális értékeinek egyszerű összessége sem, hanem valami a kettő között. Később a Népszövetség által próbálkoztak Európa egyesítésével, s jelentkezik a páneurópai eszme is. Azonban semmilyen Európának sem sikerült ellenszegülnie a náci Németország mindinkább növekvő hatalmával. Ez pedig fölélesztí saját közép-európai koncepcióját, amelyet még 1915-ben, amikor az akkori Németország katonai hatalmának a csúcán volt, Friedrich Naumann fogalmazott meg *Mittleuropa* című könyvében. A háború gyors befejezését, és természetesen a német Reich győzelmét várva, Naumann egy nagy kiterjedésű germán Közép-Európát képzel el, amely magában foglalná az Osztrák–Magyar Monarchiát és a szomszédos országok tekintélyes részeit, amelyekből sorban kis országokat alakítanának ki, s teljes gazdasági függőségben lennének a hatalmas Németországtól, ezért „darabont államoknak” nevezi őket. Hitler a tanácsosai révén megismerkedett ennek a régi könyvnek a tartalmával, s a második világháborúban a németek által kialakítandó Európa-kép nagy azonosságot mutat ezekkel az eszmékkel. Naumann azonban a szerbektől ebben a könyvében nem tesz említést sem, és Szerbiát sem sorolja a darabont államok közé, viszont egy évvel később, amikor Bulgáriával kapcsolatban ír, már kitér Szerbiára is. És míg Bulgáriát elismeri darabont államként, Szerbiáról szó szerint azt írja, hogy „zavaró akadályként áll Közép-Európa megteremtésének útján, s ezért mint ellenséges erődítményt a közép-európai védelmi rendszer közepén nem lehet megtűrni, és a szerb nép szomszédai sem engedhetik meg neki, hogy hivatásszerűen zavarja a békét”.

A második világháború után, a német vereség körülményei között, akárcsak az első világháború után, Németországban nem szívesen beszéltek Naumann elméletéről. Ekkor azonban a közép-európai eszme váratlanul rendkívül időszerűvé vált, de ellentétes értelemben: mint védelem a korábbi német elképzelésekkel szemben. 1989-ben Olaszország, Ausztria, Magyarország és Jugoszlávia megalakította a Quadrantalét, majd Csehszlovákia bevonásával a Pentagonalét, s végül Lengyelország csatlakozásával a Hexagonalét. Amikor Németország azzal próbálkozott, hogy Bajorország által szintén tagja legyen ennek a regionális csoportosulásnak, amelyet a szorosabb politikai, gazdasági és kulturális együttműködés céljából hoztak létre, tapintatosan elutasították. Szigorúan véve, ez az elképzelés tartalmazott valamit Karl Kautsky elgondolásából, amelyeket Naumann könyvére válaszolva folytatásokban közölt a német szociáldemokraták *Die neue Zeit* című elméleti folyóiratában szintén *Mittleuropa* címmel. Németország és Oroszország mint szabad, független, demokratikus országok szövetségéért szállt síkra. Ez a gondolat hasonlóságot

mutat a Masaryk által megfogalmazott nézetekkel is. Ezt igyekeztek politikailag is valamiképpen megvalósítani a kisantant által, amelyhez időnként közeledett Ausztria is a Németországtól való félelmében, és Magyarország gazdasági okokból.

Ami Ausztriát illeti, megőrizte közép-európai eszméjét, részben nosztalgikus emlékként, részben pedig mint egy jövőbeni átrendeződés vízióját, amelyben eltűnik a vasfüggöny, s megdőnik a kommunista rendszert, elsősorban a szomszédos államokban, s akkor Bécs régi fényében ismét elfoglalja a helyét. A szerbeket illetően ez a koncepció tartózkodó. Érződik bizonyos szemrehányás, mert állítólag ők semmisítették meg az egykori Osztrák–Magyar Monarchiát, amely a boldog élet országa volt. A szerbeknek az ilyen Közép-Európához való múltbeli hozzájárulását elhallgatják, a határörvidék évszázados helyállítását a térség védelmében pedig „a bátor horvátok” fogalmába sűrítik. A határt szigorúan a Szávánál és a Dunánál jelölik meg, a Vajdaság többnemzetiségű, főleg történelmileg is magyar, kulturális hagyományai alapján Közép-Európához tartozik, és vele egyúttal be is zárul ez a kulturális kör, a Vajdaságtól távolabb már nincs Közép-Európa.

*

Ebben a pillanatban semmilyen kétség sem fér hozzá, hogy teljes egészében megvalósult Naumann elképzelése Közép-Európáról. Németország, mint ahogyan az az elképzelés előrelátja, kijutott az Adriai-tengerre, s gazdasági függőségben levő, gyenge államok veszik körül, amelyek német utasításra rászavaztak mindenre, amit csak el lehet képzelni, hogy a szerb népet sátáni szerepben tüntessék fel, politikailag jogfosztott legyen, gazdaságilag fojtogassák és megfojtsák, kulturális téren elszigeteljék, szellemi örökségéből pedig eltöröljenek mindent, ami pozitív. Naumann koncepciójának megvalósításával eltörölték annak a Közép-Európának az elképzelését is, amelyen kitartóan és türelmesen dolgoztak Bécsben. Igaza volt annak az osztrák zsidó származású angol szociológusnak, aki megjósolta: „Ha egyszer megszűnik a vasfüggöny, az ottani népek közül egyiknek sem lesz kedve semmilyen közép-európai tömbhöz, hanem valamennyien, pillanatnyi gondolkodás nélkül Brüsszelbe rohannak, hogy kölcsönt kérjenek az Európai Közösségtől. Ez pedig valójában a Németország könyörületeért való rimánkodást jelentené.” Ebbe a zűrzavaros versengésbe azonban beleavatkozott Amerika, méghozzá oly módon, hogy többé senkinek semmi sem világos, sőt talán még ő maga sem tudja, mit akart a „daytoni diktátummal” elérni, hacsak azt nem, hogy a kivérezett Boszniát felhasználja az elnökválasztásokon. Mindent egybevéve, sehol egyetlen szó

sem esett arról, hogy meg lehetne valósítani a független népek Közép-Európájának a vízióját.

Ismét visszatérek Paja Jovanović nevezetes festményéhez, amelyen azt a népet látjuk, amely elszántan vonul az új térségek felé, készen arra, hogy elfogadja azt a pozitív értékeivel, ugyanakkor pedig megőrizze saját hagyományait, saját identitását. Annak a festőnek azonban, aki megfelelő módon szándékozná megörökíteni a jelenlegi pillanatokat, be kellene mutatnia ugyanazt a népet, hogyan esik áldozatul annak a katonaságnak a csapásai alatt, amelyet nyugalmazott tábornokok cége szervezett és indított támadásba, s akiket légitámadásokkal segítenek aktív szolgálatban levő kollégáik, az emberi jogok nemzetközi szervezetének tagjai.

Hogyan tarthat ki egy nép ilyen körülmények között? Vajon teljesen magába zárkózzék-e az a kevés, ami megmarad belőle, s elismerje, hogy kizárták egy kulturális körből, amely mégiscsak saját identitásának is a része? Talán az egész nép, így letiporva is, mint ahogyan az egyén is teszi a boldogtalanságban, költőinek szavaiban találja meg a választ és a vigaszt. Desanka Maksimović az egyik versében – *A származásomról* – ezt írja:

*Tudom, hogy ki vagyok
Az én szentjeim apám s nagyapám . . .*

s folytatva a kutatást a saját helye után, így folytatja:

*Tudom, hogy ki vagyok
az esztelen gyűlölet által is
amellyel gonoszok üznek ősidőktől fogva . . .*

Azt a helyet, amelyet a szerb nép a közép-európai kulturális térségben szerzett, éppen ezekben a pillanatokban kell védelmeznie.

(1996)

KARTAG Nándor fordítása

A Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia épületében a Történelmi Intézet tudományos tanácskozást szervezett. A téma: Európa és Szerbia. Itt hangzott el dr. Zoran Konstantinović szövege is